

ВИНАХІДНИЦЬКА АКТИВНІСТЬ РЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ У ДЗЕРКАЛІ ПАТЕНТНОЇ СТАТИСТИКИ

В.О. Чехун,

Центр досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАНУ

Постановка проблеми. У зв'язку з тим, що ресурс екстенсивного економічного розвитку України вичерпується, постає питання про більш ефективне використання наявних в країні ресурсів, основу якого складають новації, у тому числі винаходи. Система патентування винаходів є ринковим механізмом опосередкованого фінансування досліджень та розробок шляхом надання монопольного права на використання захищеного патентом винаходу впродовж певного часу на певній території. Опис винаходу, що міститься в заявці на патент – важливе джерело інформації про нові технології, що виходять на ринок, для аналітиків, потенційних партнерів та конкурентів. Ефективність винахідницької активності визначається за кількістю поданих заявок на патенти та зареєстрованих патентів. Патентна статистика широко застосовується для аналізу винахідницької активності на різних рівнях, є зручним інструментом для порівняння стану науково-технічної сфери та результатів реалізації інноваційної політики в різних країнах.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання розвитку ринку об'єктів права інтелектуальної власності взагалі, патентування винаходів зокрема, і його впливу на розвиток економіки України є достатньо розробленим у вітчизняній літературі [1–4]. Однак, на думку автора, в наукових працях положення потребують доповнення і розвитку.

Мета статті – оцінити рівень патентної активності українських винахідників на внутрішньому та зовнішньому ринках, визначити позиції національних патентовласників на ринку України.

Динаміка подання заявок та отримання патентів на винаходи національними та іноземними заявниками в Україні представлена на рис. 1 та 2. Спираючись на наявні дані, доцільно виділити основні риси, що характеризують динаміку подання заявок на винаходи до Укрпатенту. По-перше, це збільшення майже вдвічі кількості заявок на винаходи з боку національних заявників у 2004 р., після якого спостерігалось поступове зменшення активності національних заявників впродовж шести років. По-друге, це постійне збільшення попиту на отримання патентів в Україні з боку іноземних заявників (винятком став 2009 р.).

Досліджено питання патентної активності українських винахідників. Проаналізовано патентну статистику за період 2000–2010 рр. Вказано основні чинники, що вплинули на динаміку подання заявок та отримання патентів українськими резидентами в межах України та за кордоном.

Ключові слова: патентна активність, зарубіжні патентовласники, монополізація ринку.

Оцінюючи динаміку видачі в Україні патентів на винаходи, слід відзначити такі основні тенденції: поступове збільшення загальної кількості виданих патентів на винаходи; суттєва зміна пропорції кількості виданих патентів національним та іноземним заявникам на користь перших. Ця диспропорція сягнула свого піку 2005 р. (коли на ім'я іноземних заявників було видано 34% від загальної кількості виданих патентів проти 66% на ім'я національних заявників), але вже до 2010 р. кількість патентів, виданих національним та іноземним заявникам, якщо і не зрівнялася, то наблизилась до паритету.

На динаміку подання заявок в Україні в 2002–2010 рр. вплинули три основні чинники. Два з них – внутрішнього характеру, пов'язані з законодавчими змінами, які відобразились на динаміці подання заявок, в першу чергу, національних заявників, тре-

тій – зовнішній, пов'язаний з впливом світової фінансово-економічної кризи, під якої припав на 2009 р. Він позначився на активності заявників обох типів.

Перший чинник законодавчого характеру був пов'язаний з деклараційними патентами на винаходи (ДП), які видавалися Укрпатентом за заявками, що приймалися до 2003 р. включно, без проведення кваліфікаційної експертизи на відповідність умовам патентоздатності, строком дії шість років (на відміну від повноцінного патенту на винахід, який видавався за результатами проведення експертизи по суті на дотримання вимог патентоздатності, строк дії якого складав 20 років), при цьому рівень новизни, промислової придатності та технологічного рівня такого патенту залишався цілковито на совісті заявника (фактично такий патент видавався під «чесне слово» заявника).

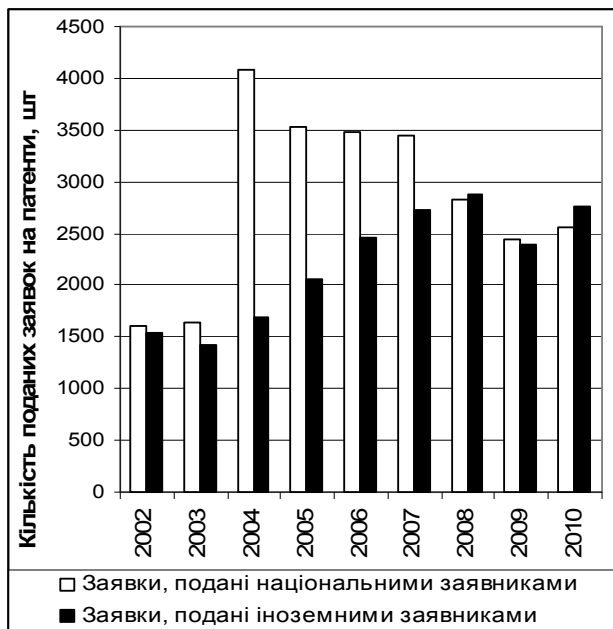

Рис. 1. Кількість заявок на патенти на винаходи, поданих до Укрпатенту національними та іноземними заявниками в 2002–2010 рр.

Складено автором на основі [5]

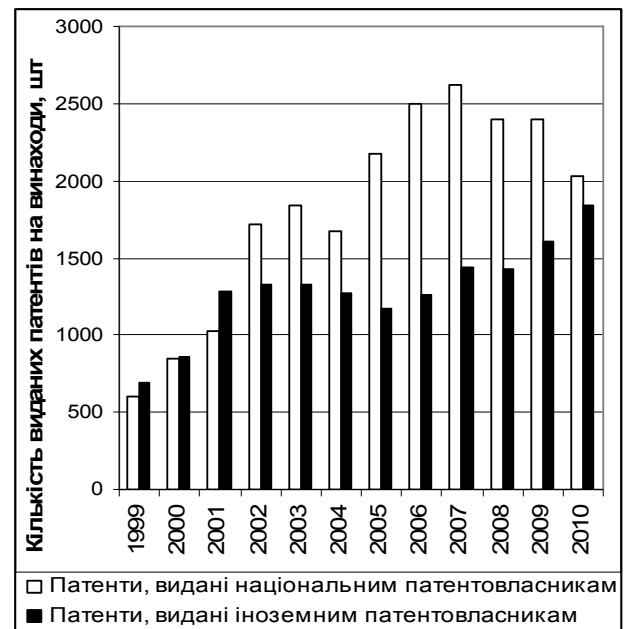

Рис. 2. Кількість патентів на винаходи, отриманих в Укрпатенті національними та іноземними заявниками в 1999–2010 рр.

Складено автором на основі [5]

ДП на винахід порівняно з повноцінним двадцятирічним мав наступні переваги: відносно невисока вартість оформлення, швидкість отримання патенту, можливість впродовж трьох років з дати подання заявки подати клопотання про проведення експертизи по суті та отримання двадцятирічного патенту на даний винахід. Введення ДП було вимушеним тимчасовим заходом, пов'язаним з неможливістю обробки Укрпатентом кількості заявок на винаходи, що надходили на розгляд, на початковій стадії формування української системи захисту прав інтелектуальної власності. Проте через стрімке зростання кількості виданих ДП, якість яких викликала великі сумніви, було прийняте рішення про припинення такої практики. Не останню роль в прийнятті такого рішення зіграла позиція Всесвітньої організації інтелектуальної власності, яка виступала проти практики видачі ДП. З огляду на це, в Цивільному кодексі України, який набрав чинності 1 січня 2004 р., ДП був відсутній як засіб захисту прав на інтелектуальну власність. З цього дня Укрпатент перестав приймати заявки на ДП, але вже зареєстровані ДП зберігали свою чинність.

У результаті склалася ситуація, коли вже створені технічні новації, які їх творці планували захищати, опинились без законодавчо закріпленої можливості захисту за допомогою ДП. Отже, перед винахідниками постала альтернатива: або захищати дані новації патентом на корисну модель (КМ), або двадцятирічним патентом на винахід. Як демонструє статистика, більшість обрали перший варіант. 2004 року кількість заявок, поданих на реєстрацію корисних моделей, збільшилася на 4393 заявки, а кількість заявок на винаходи – на 2721. Таким чином, фактична відміна ДП в Україні в 2004 р. призвела до збільшення кількості заявок на КМ у понад шість разів і забезпечила майже двократне збільшення кількості поданих заявок на повноцінні винаходи з боку національних заявників.

Проте таке збільшення кількості поданих заявок на двадцятирічні патенти на винаходи не викликало адекватного збільшення кількості виданих національним за-

явникам патентів в наступні роки: після відміни деклараційного патенту приріст за 2005–2007 рр. становив всього 943 патенти. Очевидно, експерти Укрпатенту, перевантажені різким збільшенням кількості заявок, що надійшли на розгляд, не встигали їх обробляти, що і позначилось на відносно невеликому (порівняно з заявками) прирості кількості виданих патентів.

Незважаючи на те, що з боку іноземних заявників впродовж 2003–2008 рр. кількість заявок на винаходи не зменшилась, кількість виданих таким заявникам патентів з 2003 по 2005 рік скоротилась на 11%. Імовірно, перевантаження експертизи Укрпатенту заявками призвело до затримок у видачі патентів іноземцям. Другим чинником законодавчого характеру, що відобразився на активності національних заявників (цього разу в бік зменшення), стала зміна вартості патентування. Хоча процедура патентування в Україні не настільки дорога, як в Європі чи США, проте навіть ця сума може стати (і часто стає) перешкодою для отримання патенту України на винахід національними винахідниками і, як наслідок, унеможливує його комерціалізацію через систему патентного захисту. Саме тому до 2008 р. в Україні діяли преференції для національних заявників. Однак із квітня 2008 р., у зв'язку зі вступом України до СОТ, згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 1148 від 19.09.2007 р. (яка вносила зміни в постанову Кабміну № 1716 від 23.12.2004 р. „Про порядок сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності“) всі заявники мали сплачувати всі збори, пов'язані з реєстрацією та підтриманням чинності патентів на винаходи за єдиними тарифами. Таким чином, вартість патентування для національних заявників збільшилася в середньому в 30 разів. Хоча були збережені пільги деяким категоріям заявників (індивідуальним заявникам, інвалідам, неприбутковим установам). Прийняті рішення викликали досить гостру критику [6, 7]. В офіційних документах вказувалося, що прийняте рішення призведе до експансії та монополізації національного ринку іноземними патентовласниками, перерозподілу інтелектуальної власності на

користь фізичних осіб, для яких встановлені пільги [8], до уповільнення технологічного розвитку держави та безпосередньо негативно вплине на забезпечення її технологічної та економічної безпеки [9], знизить темпи переходу України на інноваційний шлях розвитку, призупинить процес трансферу вітчизняних технологій на внутрішній та світовий ринки [10] та скоротить патентну діяльність підприємств на 80% [11].

Безумовно, підвищення зборів для національних заявників негативно вплинуло на їх патентну активність: кількість поданих заявок на винаходи до Укрпатенту в наступний після прийняття рішення про збільшення розмірів зборів для національних заявників рік зменшилася на 18%, тоді як кількість поданих заявок іноземцями майже не змінилася. Падіння склало менше відсотка, до того ж можна припустити, що і це падіння було спричинене тими заявниками, які до прийняття вищезгаданої постанови користувалися пільгами (йдеться передусім про заявників з Російської Федерації).

Стосовно того, наскільки відбулася експансія та монополізація національного ринку іноземними патентовласниками, варто відмітити, що справді частка іноземних заявників у загальній кількості заявників, що подавали заявки на патенти в 2008 р., зростала порівняно з попереднім роком з 44,2% до 50,4%. Але, по-перше, це збільшення пропорції на користь іноземних заявників є помірним (6,2 відсоткових пунктів впродовж року), по-друге, частка іноземних заявників послідовно збільшувалась впродовж кількох років до прийняття вищезгаданих постанов (починаючи з 29,2% в 2004 р. до 44,2% в 2007 р.) через причини, що не були пов'язані з вартістю патентування, і по-третє, вже через два роки після прийняття відповідних документів частка іноземних заявників навіть дещо зменшилася. Таким чином, на збільшення вартості патентування в 2008 р. національні заявники відреагували зменшенням патентної активності, яка, втім, не призвела до суттєвого переважання кількості поданих заявок на патенти іноземними заявниками над національними.

Підсумовуючи, варто зазначити, що двократне збільшення кількості заявок, поданих до Укрпатенту національними заявниками в 2004 р., та зменшення їх кількості в 2008 р. відбулися через причини законодавчого характеру, і дана динаміка не є відображенням рівня творчої активності українських винахідників.

Питання співвідношення частки національних та іноземних патентовласників викликає значний інтерес у фахівців. У цьому контексті доцільно зауважити, що, за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності, загальносвітова частка патентів, яка була видана іноземним заявникам, у міжнародних патентних відомствах збільшилася з 40% в 2000 р. до 44% у 2008 р. [12]. Таким чином, тенденції до збільшення частки іноземних патентовласників в Україні відповідають загальносвітовим тенденціям інтернаціоналізації ринків об'єктів права інтелектуальної власності і не є чимось унікальним.

Очевидно, було б зручно обрати певний орієнтир, спираючись на який, можна говорити про відповідність чи невідповідність співвідношення частки іноземних та національних патентовласників в Україні якійсь нормі. Проте обрати такий орієнтир не так просто. В таблиці наведено дані про кількість зареєстрованих патентів у патентних відомствах десяти найбільших за цим показником країн, дані по Україні та її найближчих сусідах в рейтингу країн за кількістю зареєстрованих патентів у 2000 та 2010 роках, а також дані про частку патентів, що були видані в цих країнах іноземним заявникам. Як видно з таблиці, різні країни демонструють дуже різні значення цього показника. Деякі, наприклад Японія та Іспанія (частка іноземних патентовласників у них становить близько 10%), демонструють високий ступінь закритості свого ринку для іноземців, інші країни, навпаки, характеризують високу міру відкритості свого ринку іноземним заявникам (зокрема для Австралії та Канади даний показник сягає 90%). Таким чином, вибір оптимального співвідношення між національними та іноземними патентовласниками залежить від індивідуальних особливостей країни і навряд чи може бути нормований.

Таблиця. Кількість виданих патентів на винаходи та частка таких патентів, що була видана на ім'я іноземних патентовласників в 2000 та 2009 роках

Країна	2000		2009	
	Кількість виданих патентів у патентному офісі даної країни, шт.	Частка патентів, виданих іноземним заявникам, %	Кількість виданих патентів у патентному офісі даної країни, шт.	Частка патентів, виданих іноземним заявникам, %
Японія	125 880	10,8	193 349	14,9
США	157 496	46,0	167 349	50,8
Китай	13 058	52,7	128 489	49,1
Пд. Корея	34 956	34,4	56 732	25,7
Росія	17 592	17,9	34 824	24,5
Канада	12 125	90,8	19 497	89,6
Італія	5 285	22,3	18 277	10,7
Німеччина	14 707	20,0	14 435	28,8
Австралія	13 548	92,4	11 863*	92,2*
Франція	11 274	20,7	10 529	12,4
Англія	8 253	63,6	5 428	61,0
Польща	2 463	61,9	3 958	61,2
Україна	1710	50,4	3874**	47,5**
Нова Зеландія	4 587	88,1	3 412	86,6
Іспанія	2 208	24,5	2 602	9,4

* Дані 2008 р.

** Дані 2010 р.

На думку автора, мала частка патентів, виданих у країні іноземним заявникам, не є фактором, що справляє позитивний вплив на її інноваційний розвиток. Наприклад, той факт, що Республіка Молдова видала 2009 р. на ім'я іноземних заявників лише 10 патентів проти 280 національним заявникам, не слід вважати запорукою динамічного інноваційного розвитку цієї країни. Так само як чотири патенти, видані в 2009 р. національним патентним відомством Ісландії національним заявникам, проти 75 патентів, виданих іноземцям, не завадили цій країні в 2010 р. отримати значення в рейтингу країн за рівнем інноваційного розвитку (за методологією Європейського інноваційного табло – Innovation Union Scoreboard), що лише трохи поступається середньому значенню по ЄС [14].

І нарешті, третій чинник, вплив якого мав вагоме значення на динаміку подання заявок на винаходи в Україну, пов'язаний зі світовою фінансово-економічною кризою, пік якої припав на 2009 р., що призвело до падіння кількості поданих заявок на 15%. Але вже наступного, 2010 р., кількість поданих заявок

зросла до 93% від показника передкризового 2008 р. Зменшення кількості заявок, поданих до Укрпатенту національними заявниками, відбувалося, як вважає автор статті, в першу чергу за рахунок заявок на винаходи, які є мало перспективними з точки зору можливості їх комерціалізації, тоді як найперспективніші винаходи зберегли за собою патентний захист. Незважаючи на те, що традиційно активність винахідників більшості країн спрямована на задоволення передусім внутрішнього попиту в технічних новаціях, оцінка такої активності на зовнішніх ринках є важливим показником стану винахідницької активності. В середньому винаходи, що патентуються за кордоном, мають більший комерційний потенціал, ніж винаходи, що патентуються всередині країни (особливо, коли йдеться про внутрішні технологічно відносно невимогливі ринки таких країн, як Україна). Тому в окремих випадках внутрішня патентна активність за міжнародних порівнянь не враховується (наприклад, методологія Європейського інноваційного табло – 2010 [14]).

Рівень зовнішньої патентної активності українських заявників представлено на рис. 3 та 4. На жаль, значення даних показників залишають бажати кращого. Варто зазначити, що в розрахунку на 1 млн. населення за рівнем патентної активності на ринках Європи та США Україна поступається кожній з нових

країн-членів ЄС. Утім, попри низькі значення даних показників відмічаються позитивні тенденції в їх динаміці, які, щоправда, є нестабільними та й темпи зростання, що спостерігались останніми роками, не дають підстав сподіватися на суттєве збільшення їхніх значень найближчими роками.

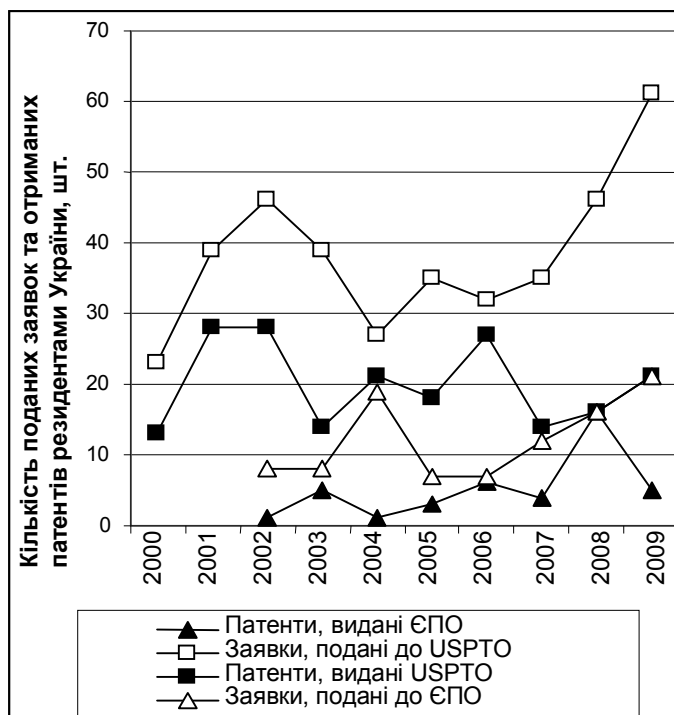

Рис. 3. Кількість поданих до ЄПО та USPTO заявок та отриманих патентів резидентами України
Складено автором на основі [15, 16]

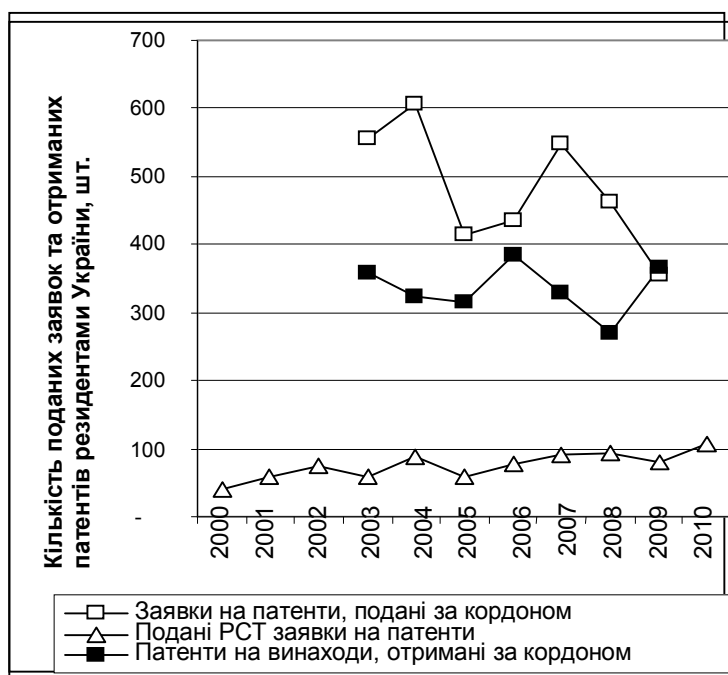

Рис. 4. Кількість заявок, поданих українськими заявниками за кордон за національною та РСТ-процедурами, та кількість патентів, отриманих українськими патентовласниками за кордоном
Складено автором на основі [17-19]

Вартим уваги є той факт, що криза 2009 р. не призвела до падіння кількості заявок, поданих до Європейського патентного офісу (ЄПО) та Офісу США з патентів та торгових марок (United States Patent & Trademark Office – USPTO) українськими заявниками. Більше того, в кризовий 2009 р. кількість таких заявок збільшилася порівняно з попереднім роком на 31% і 33% відповідно. Імовірно, патентування як специфічний вид довгострокових інвестицій, на думку українських заявників, що реєструють свої винаходи в ЄС та США, є настільки важливим, що економити на даній статті витрат вони не вважали за потрібне, незважаючи на те, що патентування в Європі та США є досить дорогою процедурою. На цьому тлі зменшення патентної активності українських винахідників на внутрішньому ринку

впродовж 2008–2009 рр. свідчить про те, що патентування в Україні не є для них таким стратегічно важливим завданням, як патентування в Європі та США.

Висновки. Патентна активність українських заявників носить переважно внутрішній характер, на міжнародній арені українські патентовласники представлені слабо. Багатократне збільшення вартості патентування в Україні для національних заявників у 2008 р. не призвело до суттєвого переважання іноземних патентовласників, яке прогнозували деякі експерти. Водночас висока вартість патентування за кордоном не є основною причиною низької активності українських заявників за межами України, але це припущення потребує перевірки із залученням додаткових даних.

Література

1. Хаустов В.К. Система охорони інтелектуальної власності як елемент національної інноваційної політики // Економічна теорія. – 2009. – № 1. – С. 50-66.
2. Мельникова Т. До питання про механізми державного регулювання інтелектуальної власності // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 78-83.
3. Федюлова Л.І. Технологічна готовність економіки України до нових викликів в умовах відсутності технологічної політики // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 12-25.
4. Чистякова А.В. Роль інтелектуальної власності в розповсюдженні економіки знань // Проблеми науки. – 2011. – № 4. – С. 34-39.
5. Річні звіти 2002–2010 рр. Державного департаменту інтелектуальної власності. – http://www.sdip.gov.ua/ua/year_reports.html
6. Рожен О. Година «Х» для українських винахідників, або наскільки правда те, що бажання уряду вступити до СОТ поховало надії наших кулібіних та едісонів // Дзеркало тижня. – 2007. – №35. – <http://www.dt.ua/3000/3100/60529>
7. Як у день винахідника винахідників лякають СОТом. – <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&search=1&get=3&id=502>
8. Додаток до протоколу № 14 від 16 квітня 2008 р. «Про стан державного регулювання і управління у сфері розвитку, правової охорони і захисту інтелектуальної власності та інноваційної діяльності в Україні» / Комітет з питань науки і освіти. – Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / Під ред. В. І. Полохала. – К. : Парламентське вид-во, 2008. – С. 74.
9. Лист Першому віце-прем'єр-міністру, міністру фінансів України від 22.08.2007 № 58/1488-1 / Національна академія наук України. – Там же. – С. 103.
10. Лист Першому віце-прем'єр-міністру, міністру фінансів України М. Я. Азарову № 56/201 від 14.08.2007 / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». – Там же. – С. 105.
11. З довідки на засідання Ради національної безпеки і оборони України 21.11.2008 «Про право і захист інтелектуальної власності та посилення її ролі». – Біла книга-2. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / Упоряд. О.В. Дем'яненко, А.В. Доровських, С.А. Кулаков, А. Лі. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С. 81.
12. Total number of patent applications by resident and non-resident (1985-2008) National Patent System. – <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>
13. Patent Grants by Pat office by Resident & Nonresident (1883–2009). – <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>

14. Innovation union scoreboard 2010. Methodology report Hugo Hollanders, Stefano Tarantola. – <http://www.proinno-europe.eu/inno-metrics/page/methodology-report>
15. Annual reports United States patent and trademark office 2000–2009. – <http://www.uspto.gov/about/stratplan/ar/>
16. Annual reports European patent office 2004–2009. – <http://www.epo.org/about-us/office/annual-report.html>
17. Patent applications by office and by country of origin (1995–2009). – <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents>
18. Patent grants by office and by country of origin (1995–2009). – <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents>

В.О. Чехун

ИЗОБРЕТАТЕЛЬСКАЯ АКТИВНОСТЬ РЕЗИДЕНТОВ УКРАИНЫ В ЗЕРКАЛЕ ПАТЕНТНОЙ СТАТИСТИКИ

Исследованы вопросы патентной активности украинских изобретателей. Проанализирована патентная статистика за 2000 – 2020 гг. Указаны основные факторы, повлиявшие на динамику подачи заявок и получения патентов украинскими резидентами в Украине и за рубежом.

КОРОТКО

КОРОТКО КОРОТКО КО

На Мальте принят план Национального развития на 2012–2020 гг., предусматривающий стимулирование научно-технической и инновационной деятельности. Планируется провести специальный аудит научно-технического потенциала страны, подготовить прогноз научно-технического развития и создать несколько центров современной науки. Ожидается, что к 2020 г. Мальта сможет иметь относительные показатели уровня научно-технического потенциала не ниже, чем у других стран ЕС.

Американская ассоциация содействия развитию науки и правительство США совместно финансируют специальную программу «Лидеры в области национальной научно-технической политики США в XXI веке».

Федеральное правительство Германии объявило о результатах реализации программы «Исследования в области информационных технологий 2011». Программа была рассчитана на пять лет и стала интегральной частью стратегической инициативы нынешнего правительства страны, провозгласившего курс на создание в Германии информационного общества. На ее финансирование было выделено около 2 млрд. евро.

Южная Корея успешно реализовала программу по привлечению в страну около 200 профессоров из-за рубежа для усиления потенциала по наиболее современным направлениям научно-технического развития. Их зарплата составила свыше 100 тыс. дол. США в год, причем одну половину этой суммы выплачивало правительство, а вторую – университет или колледж, в котором профессор работает.